

Surrealisme i marxisme a Catalunya (1923-1932)

David Martínez Fiol
Castillejos, 215
08013 Barcelona. Spain

RESUM

Al llarg del primer terç del segle xx, l'expansió del sector de serveis i del catalanisme polític va afavorir a Catalunya la configuració d'un sector intel·lectual i professional procedent de les classes mitjanes urbanes i de la pagesia. Així, en el context de la transició de la Dictadura de Primo de Rivera a la Segona República, un reduït sector de joves separatistes catalans se serviren del comunisme i del surrealisme com a plataformes de projecció social i política superadores de l'estètica i de la praxi noucentista del regionalisme català.

Paraules clau:
sector serveis, avantguarda, catalanisme.

ABSTRACT

Surrealism and Marxism in Catalonia (1923-1932)

All through the first third of the Twentieth century, the expansion of the service sector and of the political catalanism favoured in Catalonia the configuration of an intellectual-professional sector coming from the urban middle classes and the peasantry. In this way and in the context of the transition from Primo de Rivera's dictatorship to the Second Republic, a reduced group of young Catalan separatists made use of communism and surrealism as platforms for a social and political projection which excelled the *noucentista* esthetic and the praxis of the Catalan regionalism.

Key words:
service sector, vanguard catalanish.

L'anàlisi del surrealisme a Espanya sempre ha estat dominada per la figura omnipresent de Salvador Dalí i les seves relacions artístiques i personals amb el cineasta aragonès Luís Buñuel i l'escriptor granadí Federico García Lorca. Lògicament, la tríada Dalí-Buñuel-Lorca ha transcendit l'àmbit d'anàlisi dels historiadors de l'art per expandir-se al dels historiadors i crítics del cinema, així com al dels filòlegs i crítics literaris; i, gairebé sempre, per donar una especial i mítica rellevància a les vinculacions dels tres artistes en el procés de gestació i elaboració de la pel·lícula *Un chien andalou* el 1928-1929. Al mateix temps, la perspectiva de filòlegs i historiadors de l'art en l'estudi del surrealisme i de les avantguardes del primer terç del segle XX s'ha centrat freqüentment en una perspectiva netament artística o literària, fins al punt de minimitzar el context històric corresponent¹. Així, els interessos no estrictament artístics que determinats cercles polítics van tenir vers el surrealisme i les diferents avantguardes dels anys d'entreguerres, ha estat un tema sistemàticament negligit pels historiadors de l'art i els filòlegs².

De fet, el que pocs estudiosos s'han plantejat, tant en el terreny de l'anàlisi històrica com artística, és si els grans artistes i intel·lectuals catalans del primer terç del segle XX es van conformar únicament amb un reconeixement artístic, o si, per contra, les seves ambicions socioprofessionals i polítiques van arribar a marginar les aspiracions de puresa artística. Aquest dilema esdevé clau per entendre el paper que van tenir el surrealisme i les diferents avantguardes dels anys vint i trenta a Catalunya. En concret, el que s'estableix al llarg d'aquestes planes és com el surrealisme, en els anys d'entreguerres, va servir, sobretot a Catalunya i a França, de plataforma de projecció social, professional i política d'una nova generació d'intel·lectuals sorgits del cataclisme de la Gran Guerra. En aquest sentit, l'experiència intel·lectual

i física en la Gran Guerra va resultar summament important per entendre l'evolució de determinats personatges de la cultura i la política francesa i catalana cap al comunisme i, a continuació, cap a l'acceptació o el consentiment del surrealisme com a *alta cultura proletària*.

Joves, separatistes, comunistes i avantguardistes

1929. Un jove separatista i comunista català resident a Barcelona i treballador mercantil d'uns vint-i-nou anys, Daniel Domingo Montserrat, sembla que va acollir a casa seva l'intel·lectual surrealista francès, René Crevel. La teòrica presència de Crevel a Barcelona es devia a una celebració de tipus politicocultural alternativa a l'Exposició Internacional de Barcelona. Aquesta *contraexposició* havia de ser una de les moltes formes de protesta contra la Dictadura del general Primo de Rivera³.

En aquests anys, nombrosos canvis estructurals s'havien produït en la societat espanyola i, en concret, en la catalana, que feien trontollar el poder de l'anomenat general *jerezano*. Certament, la celebració de l'Exposició Internacional de Barcelona devia servir de pantalla de projecció de l'Espanya dels anys vint i pretenia evidenciar una més que discutible estabilitat de la Dictadura de Primo de Rivera. Tanmateix, no es pot negar que la preparació de l'Exposició va suposar una enorme inversió en obres públiques que afavorí l'increment de llocs de treball, sobretot en el ram de la construcció. Aquesta oferta laboral, especialment a la Ciutat Comtal, va contribuir a l'arribada d'una allau important d'immigrants procedents d'Aragó, València, les Illes Balears i Múrcia, fenomen que ja s'havia iniciat durant el període de la Gran Guerra⁴. Com a conseqüència

1. Per exemple, a Valeriano BOZAL, *Arte del siglo XX en España. Pintura y escultura 1900-1939*, Madrid, Espasa-Calpe, 1995 (amb una primera edició del 1991), el tema del surrealisme al conjunt d'Espanya, amb un tractament especial a Salvador Dalí, ocupa unes cent pàgines de les sis-centes que en té el llibre. Ara bé, el context polític i les possibles adscripcions i evolucions ideològiques i polítiques dels artistes surrealistes són pràcticament obviades o ignorades. Per contra, una anàlisi netament sociològica del tema de les avantguardes a Catalunya als anys vint i trenta a Enric UCCELAYDA CAL, «La crisi de la postguerra», a Pere GABRIEL (dir.), *Història de la cultura catalana*, vol. VIII: «Primeres avantguardes 1918-1930», Barcelona, Edicions 62, 1997, p. 31-80.

2. Estudis que ofereixen un punt de vista més sociològic són: Antonio D. OLANO, *Dalí. Las extrañas amistades del genio*, Madrid, Temas de Hoy, 1997; i Ian GIBSON, *La vida excesiva de Salvador Dalí*, Barcelona, Empúries, 1998.

3. Entrevista amb Xavier Domingo, Barcelona 14 de gener de 1989.

4. Sobre la immigració a Catalunya els anys deu i vint, Jordi NADAL i OLLER, *Història econòmica de la Catalunya contemporània*, vol. 5, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1989, p. 11-37.

5. Una anàlisi del conjunt dels fets que conduïren a la caiguda de la monarquia entre el 1930 i 1931 a Shlomo BEN-AMI, *Los orígenes de la Segunda República. Anatomía de una transición*, Madrid, Alianza, 1990.

del creixement de la població de Barcelona en aquests quinze anys, la ciutat no només va experimentar un canvi de fesomia, sinó que també va viure transformacions en l'àmbit polític, cultural i social. La percepció d'aquests canvis mobilitza intel·lectuals i polítics de Catalunya envers una possible nova redistribució del poder en el conjunt d'Espanya, percepció que es mostrà netament evident a partir de la dimissió del general Miguel Primo de Rivera el gener del 1930. Per aquesta raó, l'agost del 1930, es van reunir a Sant Sebastià un nombre important de representants de les forces d'oposició a la Dictadura de Primo de Rivera de tot Espanya, on acordaren uns punts bàsics comuns per tal d'establir un règim republicà en el qual hauria de tenir cabuda un règim autònom per a Catalunya⁵.

A Sant Sebastià van ser-hi presents delegats de formacions polítiques republicanes del conjunt d'Espanya; en concret, de Catalunya, van assistir-hi representants del separatisme macianista (integrats des del 1923 a Estat Català), del socialisme catalanista (bàsicament la Unió Socialista de Catalunya), del republicanisme de Lluís Companys enquadrat en el Partit Republicà Català i de les faccions republicanes catalanistes de l'òrbita d'Antoni Rovira i Virgili i del catòlic Jaume Bofill i Mates. No hi eren, però, els separatistes comunistes⁶. Aquests, des del 1928, es trobaven en el si del Partit Comunista Català (PCC), on destacaven figures com Jaume Miravittles, Jordi Arquer, Daniel Domingo Montserrat (l'amfitrió de René Crevel), Amadeu Bernadó o Domènec Ramon. La major part d'ells havien abandonat Estat Català i la tutela de l'Avi Macià. Tots tenien una mitjana d'edat entre els vint-i-cinc i els trenta anys. Havien nascut amb el segle, i el pas de l'adolescència a la majoria d'edat els havia fet conèixer la Gran Guerra, la revolució soviètica, l'ascens del feixisme a Itàlia i el naixement d'un nombre remarcable de nous Estats nacionals a Europa com a conseqüència del desmembrament de l'Imperi tsarista rus i de l'Imperi austrohongarès. La combinació d'aquestes influències polítiques amb la de les avantguardes artístiques dels anys vint (reflex del rebuig de l'Europa de la preguerra mundial) van permetre als joves del PCC elaborar un projecte de revolució politicocultural per a Catalunya d'orientació nacionalista i comunista que superés per l'esquerra el republicanisme i el socialisme català i, en l'àmbit, nacionalista, el macianisme i el regionalisme⁷.

Un altre dels punts en comú de bona part d'aquests joves comunistes i catalanistes era el fet d'haver deixat, durant els anys de la Gran Guerra i de la immediata postguerra, els seus pobles d'origen per tal d'establir-se i triomfar a Barcelona com a escriptors, periodistes, intel·lectuals, tècnics o polítics, o tot alhora: de cap de les maneres volien

resignar-se a esdevenir obrers de la construcció, de la metal·lúrgia o del tèxtil, com altres immigrants arribats a la ciutat comtal en aquells anys. Consideraven, presumptuosament, que el seu destí era convertir-se en la *intel·ligentsia* rectora de Catalunya o, com a mínim, tenir-hi una certa influència⁸. Tanmateix, l'escassa fortuna de les seves famílies no els permetia sufragar la despesa d'uns estudis superiors que els haguessin facilitat aquestes aspiracions⁹. Excepcionalment, alguns van aconseguir estudiar carreres, tot i que sense gaire projecció social, com la de Magisteri, que els van permetre llançar-se al món periodístic i polític d'una forma netament agressiva¹⁰. Nogensmenys, la majoria arribaven a ciutat i, com que no es podien pagar cap mena d'estudis, havien de conformar-se a fer de dependent de comerç. Un cop havien estalviat uns quants «calerons», podien cercar l'aixopluc del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI) i beneficiar-se —entre d'altres prestacions— de la realització d'estudis comercials i de la consecució d'un títol tècnic¹¹. Van ser aquests treballadors de coll blanc els qui van nodrir els sectors republicans i catalanistes més radicals i obreristes i, en definitiva, els més influïts per la ideologia marxista. D'altra banda, també va ser aquest sector el més receptiu amb les avantguardes o amb qualsevol nova forma d'expressió artística, com ara el cinema¹².

6. La incidència i actuació dels partits i de les organitzacions d'esquerres i catalanistes davant de la crisi de la monarquia i el Pacte de Sant Sebastià a Enric UCCELAY-DA CAL, *La Catalunya populista. Imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)*, Barcelona, La Magrana, 1982, p. 108-120, i Anna SALLÉS, *Quan Catalunya era d'esquerra*, Barcelona, Edicions 62, 1986, p. 13-76.

7. Francesc BONAMUSA, *El Bloc Obrer i Camperol: Els primers anys (1930-1932)*, Barcelona, Curial, 1974, p. 7-71, i Andrew Charles DURGAN, *BOC 1930-1936. El Bloque Obrero y Campesino*, Madrid, Laertes, 1996, p. 17-66.

8. Des de final del segle XIX i les dues primeres dècades del segle XX, l'atracció que Barcelona exercia entre els joves pagesos amb ínfulas intel·lectuals s'havia fonamentat en una imatge misteriosa i, alhora, lúdica, de la ciutat comtal: amb anarquistes que llançaven bombes pels carrers i amb un submón de prostitutes, ballarines, maleants i damiselles de baixa estofa a l'espera de ser rescatades pel seu príncep blau. Aquesta visió poc edificant de Barcelona, estesa en el món rural, exercia, lògicament, una morbosa atracció sobre la joventut pagesa.

Qui no gaudia del Paral·lel i triomfava professionalment a ciutat no podia tornar amb el cap ben alt a la casa pairal. Una descripció de la Barcelona intel·lectual i bohèmia idealitzada pels joves intel·lectuals d'origen rural a Àngel DUARTE I MONTSERRAT, *Pere Corominas: del republicanisme als cercles llibertaris (1888-1896)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988.

9. En general, els joves procedents de famílies adinerades que van arribar a Barcelona en aquells anys no tendiren a arreglar-se en l'òrbita del nacionalisme marxista, sinó en la del regionalisme o el catalanisme liberal. Il·lustratius són els casos d'Alfred PÉREZ-BASTARDAS, *Els republicans nacionalistes i el catalanisme polític: Albert Bastardas i Sempere (1871-1944)*, vol. I, Barcelona, Edicions 62, 1987, i Francesc CAMBÓ, *Memòries (1876-1936)*, Barcelona, Alpha, 1981.

10. Era el cas Joan Comorera o Joaquim Maurín, vinculats al marxisme: Miquel CAMINAL, *Joan Comorera. Catalanisme i socialisme (1913-1936)*, Barcelona, Empúries, 1984, i Víctor ALBA, *El marxisme a Catalunya 1919-1939. Vol. IV, Joaquim Maurín*, Barcelona, Pòrtic, 1975.

11. Una descripció d'aquests cercles separatistes que abraçaren el marxisme i que treballaven en el sector dels serveis a Abelard TONA I NADALMAI, *Memòries d'un nacionalista català. Del nacionalisme radical al comunisme. Història menuda (1922-1932)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994. Sobre el món dels mercantils Manuel LLADONOSA I VALL-LLEBRERA, *Catalanisme i moviment obrer: el CADCI entre 1903 i 1923*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988. Tanmateix, molts joves d'origen pagès amb pretensions havien de passar misèries abans de resituar-se en allò que volien fer realment. Un exemple és el d'Alfons Maseras, que sempre va anar amb l'aigua al coll per la seva obsessió de ser escriptor i no voler plegar-se a treballs fora del marc intel·lectual, a Montserrat CORRETER, *Alfons Maseras: Intel·lectual d'acció i literat (Biografia. Obra periodística. Traduccions)*, Barcelona, Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

12. Pel que respecta al tema del cinema, vegeu el dossier de Palmira GONZÁLEZ, «Els intel·lectuals catalans i el cinema», *L'Avenç*, núm. 79, febrer de 1985, p. 42-68.

13. David MARTÍNEZ FIOI i Susanna TAVERA GARCIA, «Corporativismo y Revolución obrera: Los límites de las utopías proletarias en Cataluña (1936-1939)» (article en premsa). Sobre el poder afiliatiu de la CNT els anys 1918-1920 i 1930-1931, Susanna TAVERA i Eulàlia VEGA, «L'afiliació sindical a la CRT de Catalunya: Entre l'eufòria revolucionària i l'ensulsiada confederal», a *Col·loqui Internacional «Revolució i Socialisme» Bicentenari de la Revolució Francesa (1789-1989). Primer Centenari de la Segona Internacional (1889-1989)*, vol. II: Comunicacions, Departament d'Història Moderna i Contemporània, UAB, Barcelona, 1990, p. 343-363.

14. Norbert BILBENY, *Eugeni d'Ors i la ideologia del Noucentisme*, Barcelona, La Magrana, 1988, i Jordi CASASSAS i YMBERT, *Jaume Bofill i Mates (1878-1933). L'adscripció social i l'evolució política*, Barcelona, Curial, 1980.

15. Artur BLADÉ i DESUMVILA, *Antoni Rovira i Virgili i el seu temps*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1984, i Albert BALCELLS, *Ideari de Rafael Campalans*, Barcelona, Pòrtic, 1973.

16. Enric UCÉLAY-DA CAL, «L'«esquerra nacionalista» catalana, 1900-1931: unes reflexions», a *Catalanisme: Història, política i cultura*, Barcelona, L'Avenc, 1986, p. 127-145.

17. La influència de la revolució russa a Josep TERMES, «Repercussions de la revolució d'octubre a Catalunya», *Serra d'Or*, núm. 12, desembre de 1967, p. 37-43. També és il·lustratiu el monogràfic elaborat per Pere GABRIEL, Jesús Mª RODÉS i Enric UCÉLAY-DA CAL a *L'Avenc*, núm. 9, octubre de 1978, p. 53-64.

18. Enric UCÉLAY-DA CAL, «La iniciació permanent: nacionalistes radicals a Catalunya des de la Restauració», *Catalunya i la Restauració 1875-1923*, Congrés Internacional d'Història, Manresa 1, 2 i 3 de maig de 1992, Comunicacions, Manresa, Centre d'Estudis del Bages, 1992, p. 127-134.

19. David MARTÍNEZ FIOI, *El catalanisme i la Gran Guerra (1914-1918)*, Antologia, Barcelona, La Magrana, 1988, i del mateix autor: «L'amistat impossible: França i Catalunya durant la Primera Guerra Mundial», *L'Avenc*, núm. 140, setembre de 1990, p. 16-20, i «L'actitud francòfila del republicanisme català durant la Primera Guerra Mundial (1914-1918): l'exemple de Màrius Aguilar», a *Col·loqui Internacional «Revolució i Socialisme» Bicentenari de la Revolució Francesa (1789-1989). Primer Centenari de la Segona Internacional (1889-1989)*, vol. II: Comunicacions, Departament d'Història Moderna i Contemporània, UAB, Barcelona, 1990, p. 343-363.

Ara bé, els joves separatistes marxistes hagueren d'afrontar, al llarg dels anys vint i trenta, una sèrie d'obstacles conceptuals i estratègics, derivats de les seves pretensions. Per exemple, tot i que no aspiraven a ser treballadors manuals, sí que volien atreure's aquest grup vers el seu projecte polític; per això, no van dubtar a autodefinir-se com a *treballadors de la intel·ligència*: es tractava d'un difícil equilibri dialèctic que pretenia identificar tant els treballadors manuals com els intel·lectuals i tècnics com a membres de la «classe obrera». Aquesta consideració s'enfrontava a la imatge que la CNT —la central sindical amb més influència entre els treballadors manuals— oferia de tècnics i intel·lectuals, als quals titllava, a tots els efectes, de burgesos¹³. I és que, tot i que semblava que volien capgirar la societat, atès el seu discurs revolucionari i agressivament classista, en realitat, els joves separatistes i comunistes del PCC mai no van saber desfer-se de l'elitista herència cultural noucentista i, fins i tot, modernista. Tot i que van desqualificar el noucentisme acusant-lo de caduc i reaccionari, en mostrar-se incapaços de substituir-lo, van provar de combinar el seu llegat i la seva influència amb les avantguardes coetànies i, en concret, amb el surrealisme.

Durant els primers trenta anys del segle xx, cal entendre la recepció de les avantguardes europees com una resposta dels grups més *marginals* del sector dels serveis contra l'hegemonia regionalista i el seu projecte cultural noucentista. El control de la Diputació de Barcelona entre 1907 i 1913 i de la Mancomunitat des del 1913 fins al 1924 per part dels regionalistes va facilitar a la Lliga la configuració d'una intel·lectualitat professional fidel a un projecte cultural i polític definit per Eugeni d'Ors com a noucentista. Així, el noucentisme es nodrí de figures que, com Jaume Bofill i Mates, Carles Riba o Josep Carner, van saber combinar les seves aspiracions professionals com a polítics, professors o advocats, amb les seves vocacions literàries¹⁴. El pes polític i intel·lectual del regionalisme i del noucentisme va ser considerat asfixiant pels seus opositors: en l'àmbit polític, els anys deu van suposar per a les esquerres catalanistes i lerrouxistes una travessada pel desert; en l'àmbit intel·lectual, els joves noucentistes ocupaven càrrecs a la Diputació i a l'Ajuntament de Barcelona. La conseqüència va ser demolidora per a les esquerres: molts dels seus intel·lectuals no van tenir cap més remei que participar en el projecte regionalista, com el republicà Antoni Rovira i Virgili o el socialista Rafafel Campalans¹⁵. Quan arribaren els anys del pistolisme, la desorientació política de les esquerres republicanes i dels separatistes va ser encara més gran. Així, van ser desqualificats tant per la Lliga com per la CNT. Mentre la Lliga els acusava de connivència amb els anarquistes, aquests

els consideraven uns reaccionaris, hereus del regionalisme¹⁶.

La desorientació o desubicació d'aquests sectors republicans i separatistes en el panorama polític català, i en concret barceloní, els obligà a cercar nous nordos orientadors en el terreny polític i cultural. Per exemple, Lluís Companys i Francesc Layret van estar temptats d'adherir el Partit Republicà Català (PRC) en els rengles de la Tercera Internacional, creada el 1919 sota el patrocini del règim comunista rus¹⁷. A final dels anys deu i en la dècada dels vint, l'experiència de la revolució soviètica, però també la del feixisme italià, van influir políticament i culturalment en tot el sector dels serveis català d'orientació republicana i separatista. Aquest impacte sovietitzant i feixistitzant va ser producte del cataclisme ocasionat per la Gran Guerra del 1914-1918¹⁸.

De la francofilia republicana a la francofilia comunista

Tradicionalment, les esquerres catalanes s'havien manifestat obertament francòfiles. L'exemple de la revolució de 1789 a França amb l'establiment de la República, la separació de poders i la laïcització de l'Estat esdevenien propostes idònies per regenerar i vertebrar l'Estat espanyol. A més, identificaven París com el gran centre cultural europeu i d'avantguarda. D'aquesta forma, quan esclatà la Primera Guerra Mundial a l'estiu del 1914, els separatistes, la major part dels joves intel·lectuals regionalistes i, en general, les esquerres catalanes van manifestar la seva predilecció per una victòria de la República francesa¹⁹. Aquest sentiment no es va limitar a una simple declaració de solidaritat i simpatia vers França, sinó que els sectors francòfils catalans esperaven beneficiar-se d'aquest suport: creien que el triomf de la Triple Entesa conduiria a la destrucció dels vells imperis i a un nou reordenament territorial basat en el triomf de les petites nacionalitats oprimides, com Catalunya, que aconseguirien la seva llibertat. En aquest sentit, els francòfils catalans consideraven que per assolir aquest objectiu calia que Catalunya s'impliqués més en el conflicte. Fou així com sorgí la iniciativa de promoure l'allistament de voluntaris catalans als rengles de l'exèrcit francès per lluitar per la llibertat de França i de Catalunya. La premsa catalanista es va cuidar de ressaltar i magnificar convenientment aquest episodi fins al punt d'eleva a deu mil la xifra de voluntaris²⁰. Un d'aquests catalans d'orientació separatista que s'allistà voluntàriament a les files de l'exèrcit francès va ser Daniel Domingo Montserrat, l'home que, com s'ha assenyalat anteriorment, el 1929 havia d'acollir a casa seva René Crevel en una mena de contraexposició de Barcelona.

La fi de la Guerra, però, no va comportar per als francòfils catalans el triomf de les seves propostes. Si bé la victòria dels aliats va suposar la fi dels imperis alemany, austrohongarès i otomà i la concreció de nous Estats independents, ni el governs de París ni el de Londres semblaren disposats a destronar Alfons XIII per convertir Espanya en una república federal i menys encara concedir l'autonomia o la independència a Catalunya. El desencís entre republicans i separatistes catalans va ser notori, però també va incrementar la seva desorientació estratègica. De fet, havien pretès que els aliats fessin per ells el que ells no gosaven de fer: proclamar la República, establir una autonomia per a Catalunya —dirigida per ells i no pels regionalistes— i, finalment, que els obrers catalans (amb la CNT) s'integressin en aquesta Catalunya autònoma d'esquerres.

L'escalada terrorista dels anys 1919-1922 a Barcelona, l'impacte de la revolució soviètica, l'ascens del feixisme a Itàlia (1922) i la independència de noves nacions (i, en concret, la creació de l'Estat Lliure d'Irlanda el 1922), van conduir els minoritaris nuclis del separatisme català a cercar noves vies d'expressió política a l'entorn de Francesc Macià. El 1923 es creà l'organització Estat Català, que adoptà l'insurreccionalisme com a via per establir un Estat català en el marc de la República Federal Espanyola o d'una confederació ibèrica²¹. En els rengles d'Estat Català s'integraren molts joves de procedència diversa, però, sobretot, es tractava de nois que no sobrepassaven els vint-i-cinc anys i que provenien de pagès o del sector dels serveis. Hi havia republicans, ultranacionalistes fascinats pel model irlandès, admiradors secrets del paramilitarisme mussolinià (dels *fasci*) i aquells que començaven a coquetejar amb el comunisme²².

L'amalgama de sensibilitats polítiques i estratègiques que coexistien o malvivien dintre d'Estat Català va comportar que el tren anés perdent unitats. Així, el 1928 se'n despenjaren els sectors que cada cop veien més clara l'adopció del model soviètic d'Estat (Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques) com a forma de resoldre a Espanya el denominat «problema de les nacionalitats oprimides». Aquest grup va crear el Partit Comunista Català, dintre del qual cal destacar la presència de Jaume Miravittles i Daniel Domingo Montserrat, els dos personatges del separatisme marxista que més implicacions van tenir amb l'avantguarda surrealista. Així, la vella aspiració republicana i dels catalanistes d'esquerra d'una república federal espanyola es veuria substituïda per la Unió de Repúbliques Socialistes Ibèriques. D'altra banda, França era substituïda, només en aparença, com a Pàtria de la Llibertat i de la Cultura per una Unió Soviètica a la qual

definien com la Pàtria dels Treballadors. En el fons, aquests joves marxistes catalans el que estaven fent era simplement adaptar amb un to radicalitzat el tradicional discurs del republicanisme decimonònic. I, en conseqüència, tant en l'aspecte polític com en l'artísticocultural, el seu referent va continuar essent França. Tot i així, a final dels anys vint, la francofilia d'aquests joves marxistes ja no seria republicana, sinó comunista. En aquest sentit, les orientacions polítiques i culturals del Partit Comunista Català (i, a partir del 1930, del Bloc Obrer i Camperol) serien les del Partit Comunista Francès (PCF)²³.

La trajectòria vital, política i intel·lectual del comunisme francès

Tant les esquerres franceses com les catalanes van viure la Primera Guerra Mundial enmig d'uns debats polítics carregats de crispació que configuraren la seva evolució posterior per camins diferents. El socialisme francès va esquarterar-se durant el conflicte bèl·lic entre els sectors favorables a la «Unió Sagrada» i els partidaris de la solidaritat revolucionària internacional. Amb matisos, Romain Rolland va ser el primer intel·lectual francès que protestà públicament contra la Guerra a través del seu manifest «Au dessus de la mêlée», editat des de Ginebra. El 1916, Henri Barbusse va publicar en forma de novel·la les seves experiències com a *poilu* en el llibre *Le feu. Journal d'un poilu*, on descrivia la brutalitat i les misèries de la guerra de trinxeres. A la fi del conflicte, Barbusse va organitzar l'Association Republicaine des Anciens Combattants (ARAC). El 1921, Rolland i Barbusse s'integraren en el Partit Comunista Francès, sorgit del socialisme francès, que acceptava la disciplina imposada per la Internacional Comunista. L'actitud de Barbusse responia a la de l'excombatent intel·lectual, crític amb la imatge de «Guerra de les Nacions» o de «Guerra per la Llibertat», amb què s'havia intentat mostrar la conflagració del 1914-1918. En definitiva, l'adopció del comunisme per part d'aquests intel·lectuals es basava en la decepció envers la Tercera República Francesa, la qual consideraven que havia desvirtuat els vertaders valors republicans hereus de la revolució francesa, i, en concret, del període de la Convenció²⁴.

Anys després, l'actitud crítica vers la guerra també es va manifestar en els cercles surrealistes arrel de les campanyes que l'exèrcit francès i espanyol emprengueren el 1925 per tal de pacificar la rebel·lió dels marroquins del Rif. L'antibèl·licisme constituí un punt més de confluència que va permetre l'apropament entre els

20. En realitat, el conjunt dels catalans enrolats a l'exèrcit francès no va superar el miler d'efectius, a David MARTÍNEZ FIOLE, *Els «voluntaris catalans» a la Gran Guerra (1914-1918)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, i Albert BALCELLS, «Los voluntarios catalanes en la Gran Guerra (1914-1918)», *Historia 16*, núm. 121, Madrid, maig de 1986, p. 51-62.

21. Enric UCÉLAY-DA CAL, «Daniel Cardona i Civit i l'opció armada del nacionalisme radical català (1890-1943)», a Daniel CARDONA, *La batalla i altres textos*, Barcelona, La Magrana, 1984, p. V-LIX.

22. Durant els anys vint, els viarans d'Estat Català en la seva tasca d'oposició a la Dictadura de Primo de Rivera van recórrer, voluntàriament i involuntàriament, tots aquestes aspectes ideològics: l'organització de la invasió de Catalunya per Prats de Molló el 1926 va ser forjada pels anomenats Nèts de Garibaldi, que van resultar ser espies de Mussolini i, en darrer terme, els que varen desvetllar els plans macianistes; el 1925, Macià i el seu lloctinent, Ventura Gassol, van adreçar-se a les autoritats soviètiques (Andreu Nin va fer d'intermediari) a fi d'aconseguir ajut econòmic per preparar la insurrecció catalana al més pur estil irlandès; Josep CARNER-RIBALTA i Ramon FABREGAT, *Macià. La seva actuació a l'estranger*, vol. I, Barcelona, Lletres Viva, 1978; i Josep CARNER-RIBALTA, *De Balagner a Nova-York passant per Moscou i Prats de Molló (Memòries)*, París, Edicions Catalanes de París, 1972, p. 68-86.

23. La influència republicana en la configuració del comunisme català a Ricard VINYES, *La presència ignorada. La cultura comunista a Catalunya (1840-1931)*, Barcelona, Edicions 62, 1989.

24. Christian JELEN, *La ceguera voluntaria. Los socialistas y el nacimiento del mito soviético*, Barcelona, Planeta, 1985.

25. La crítica a la Guerra del Marroc i l'existència de cèl·lules comunistes a l'exèrcit francès a Philippe ROBRIEUX, *Historie intérieure du Parti Communiste 1920-1945*, París, Fayard, 1980.

26. Sobre la intel·lectualitat surrealista francesa i les seves aspiracions: Gérard DUROZOI i Bernard LECHERBONNIER, *André Breton. La escritura surrealista*, Madrid, Guadarrama, 1976.

27. Madeleine REBÉRIOUX, «Les expériences d'éducation populaire en France, 1830-1958», a Jean-Louis GUERENA i Alejandro TIANA (edició i introducció), *Clases populares, cultura, educación. Siglos XIX-XX*, Coloquio Hispano-Francés (Casa de Velázquez, Madrid, 15-17 de junio de 1987), Madrid, Casa de Velázquez-UNED, 1989, p. 25-45; i David CAUTE, *El comunismo y los intelectuales franceses (1914-1966)*, Barcelona, Oikos-Tau 1968, p. 391-426.

28. David CAUTE, ibídem, p. 116-117. Gérard DUROZOI i Bernard LECHERBONNIER, *André Breton...*, op. cit., p. 179-184.

29. ibídem, p. 247.

30. Edward MORTIMER, *The rise of the French Communist Party (1920-1947)*, Londres, Faber and Faber, 1984.

31. Daniel R. BRONER, *The new Jacobins. The French Communist Party and the Popular Front*, Nova York, Cornell University Press, 1968; i David CAUTE, *El comunismo y...*, op. cit., p. 136.

intel·lectuals surrealistes i el PCF²⁵. Tanmateix, la incorporació definitiva de la intel·lectualitat surrealista en el PCF no va ser efectiva fins al 1927. Les personalitats més visibles d'aquest grup eren André Breton i Louis Aragon. El primer havia nascut a la Normandia el 1896, mentre que el segon havia nascut a París el 1897; en aquest sentit, formaven part d'una nova generació que s'havia de confrontar a la que representaven Barbusse, nascut el 1873, i Rolland, el 1866. Totes dues generacions havien rebut el seu bateig de foc amb greus crisis d'identitat de l'Estat i de la nació francesa. Mentre Barbusse i Rolland havien vingut al món pràcticament amb la Tercera República i la crisi de la Comuna de París i van viure el sotrac de la Primera Guerra Mundial durant la seva maduresa, Breton i Aragon comptaven amb vint-i-pocs anys durant la Gran Guerra i, per tant, la seva vivència fou molt diferent: el conflicte els havia fet malbaratar, com a tots els de la seva generació, la joventut. Aquest grup culpava de la guerra els vells polítics i intel·lectuals i, entre aquests, no dubtaven a situar també Barbusse i Rolland. Per tant, la incorporació al PCF dels surrealistes va estar farcida de problemes: d'una banda, perquè els surrealistes eren uns joves professionals amb ambicions (Aragon havia estudiat medicina i Breton, durant la Gran Guerra, havia estat assistent del centre psiquiàtric del Segon Exèrcit de Saint-Dizier) que creien que havien d'ocupar l'espai de la generació anterior, incapaç d'haver aturat l'esclat de la Guerra²⁶; d'altra banda, s'incorporaren com un grup de pressió dins del PCF, en el qual volien imposar els seus valors intel·lectuals.

L'enfrontament entre els surrealistes i Barbusse es va centrar en un tema de debat generalitzat en el conjunt de l'esquerra europea, tant marxista com republicana i obrerista en general, dels anys vint: la definició de la «cultura proletària». Les manifestacions ambigües de la *intel·ligentsia* de l'URSS i de la Internacional Comunista afavorien les disputes entre els *avantguardistes* i els partidaris del que s'anomenà *realisme socialista*, al qual s'adscriví Barbusse. En tot cas, tothom semblava tenir clar que la denominada *alta cultura* (en la qual se situaven les diferents avantguardes i, fins i tot, qualsevol manifestació artística) no era accessible al conjunt de la població si prèviament no es portava a terme un procés d'educació general bàsica per a tothom, ja fos conduïda per l'Estat o per la societat civil, a través de centres de partits o sindicats. Un cop la gent sabés llegir i escriure ja es consideraria si l'*alta cultura* podria integrar-se o definir-se com a cultura proletària²⁷.

El Congrés d'Intel·lectuals de Kharkov, el 1930, va definir finalment la política cultural de la Internacional Comunista. S'assumia el *realisme socialista* com a cultura proletària institucional i es rebutjava el surrealisme per la seva exaltació de

l'individualisme i de les tesis freudianes²⁸. Les conclusions del Congrés de Kharkov situaren en una posició incòmoda els joves surrealistes francesos enfrontats amb Barbusse en una lluita pel poder dins del PCF. Davant d'aquesta situació, Breton, el desembre del 1931, va intentar adaptar-se relativament als nous vents que corrien en el si de la Komintern i del PCF i va afirmar: «Sí, me creo capaz de ello, del mismo modo que no quiero dar ningún pasto a los aristócratas y a los burgueses, pretendo escribir para las masas. Mi cometido es el de mostrar cómo, en la evolución que ha sido la mía propia, puedo ser conducido a una determinación puramente comunista [...]. Aún con riesgo de abandonar el surrealismo si es preciso, hay que rehacer a toda costa el público»²⁹. Tanmateix, Breton no va acabar de renunciar a les seves conviccions intel·lectuals. Diferent va ser el cas de Louis Aragon, qui, el 1932, es plegà a les consignes del Partit i abandonà el surrealisme. Aquell mateix any, com una certificació de la ruptura del Partit amb el surrealisme, Paul Vaillant-Couturier va fundar l'Association des Ecrivains et Artistes Révolutionnaires (AEAR), que era una inversió de les sigles de l'Association d'Artistes Révolutionnaires et Ecrivains (AARE) que havien fundat Breton i André Thirion³⁰.

L'any 1934, el debat entre els comunistes francesos partidaris del surrealisme i el realisme socialista, com a propostes d'expressió genuïna de la cultura proletària, havia finalitzat. Entre altres motius, perquè els protagonistes d'aquesta polèmica havien desaparegut d'escena: Breton va sortir o va ser exclòs (depèn del punt de vista) del PCF el 1933, mentre que Barbusse va morir dos anys després. D'altra banda, l'assumpció del frontpopulisme l'any 1934 per part del PCF, es va revelar com una estratègia més eficaç com a sistema de projecció en la societat francesa que el debat intel·lectual. Cal pensar que a partir del 1934, l'experiència frontpopulista d'aliança amb republicans i socialistes va reportar al PCF un augment important d'afiliats (va passar de 25.000 afiliats el 1932 a 350.000 el 1936) i un increment espectacular de diputats a l'Assemblea Nacional: a les eleccions de 1936 va passar de 10 diputats a 72³¹.

El debat cultural que s'havia produït dins del Partit Comunista Francès entre el 1928 i el 1932 va tenir una notable influència dins dels àmbits del separatisme comunista a Catalunya. En aquest sentit, el Partit Comunista Català (PCC) i, posteriorment, el Bloc Obrer i Camperol (BOC) van intentar construir un model polític i cultural a partir d'una difícil simbiosi: compatibilitzar nombrosos elements del regionalisme noucentista i del comunisme d'inspiració francesa amb unes certes dosis de rebel·lia avanguardista a través del surrealisme francès. D'altra banda, els intel·lectuals regionalistes i noucentistes catalans no van tenir

cap inconvenient a integrar les avantguardes, així com determinats elements i sectors separatistes i esquerranistes, si no qüestionaven les directrius del projecte noucentista. És més, regionalistes catalans i comunistes francesos i soviètics compartien punts de vista semblants en el terreny de l'educació obrera, com, per exemple, la necessitat de promocionar l'educació tècnica i de potenciar el sentit disciplinari del treballador, ja fos envers el patró, el Partit o l'Estat³². Ara bé, els separatistes comunistes catalans van dubtar inicialment sobre si l'avantguardisme havia d'esdevenir el *tot* del seu projecte. Fins al 1930, determinats sectors del PCC van defensar aquesta proposta, la qual cosa els comportà nombroses insatisfaccions polítiques.

L'impacte del comunisme francès i surrealisme de cafè

Realment, resulta exagerat afirmar que el Partit Comunista Català va adoptar una política cultural proletària fonamentada en el surrealisme. De fet, van ser Jaume Miravittles i Daniel Domingo Montserrat els que, a títol personal, van relacionar-se amb personatges vinculats als cercles surrealistes espanyols i, especialment, francesos, a més de donar-los a conèixer a Catalunya. El que sí que resulta més proper a la realitat és assenyalar que Miravittles i Domingo Montserrat van voler aprofitar el fet que el surrealisme estava de moda per tal d'utilitzar-lo com a plataforma cultural per a la seva projecció socioprofessional en els cercles intel·lectuals i polítics catalans, i, en concret, barcelonins. Així, els anhels personals de Jaume Miravittles i Daniel Domingo es van confondre momentàniament amb el projecte polític i cultural del PCC.

Pel que respecta a Jaume Miravittles, la influència del surrealisme li va provenir de dues bandes. La primera es devia a la seva coneixença des d'infant de Salvador Dalí, amb el qual havia estudiat a l'escola a Figueres. En els seus llibres de memòries, Miravittles s'esforça a ressaltar la relació d'amistat que l'unia amb Dalí, malgrat que en el conjunt de la seva vida no es van veure amb gaire freqüència. Miravittles destaca, sobretot, la relació que l'unia en els moments inicials de la carrera de Dalí i, en general, la seva estreta relació amb la triada Dalí-Lorca-Buñuel. En aquest sentit, Miravittles mai no va perdre ocasió d'assenyalar que havia participat en el rodatge d'*Un chien andalou*, i que, durant els anys vint, havia estat un bon amic de copes i sopars de Dalí i de Lorca³³. D'altra banda, no s'està de recordar que Dalí, el 1927, era un ardent defensor d'Antoni Gaudí enfront de Lecorbusier, l'arquitecte de moda entre els cercles avant-

guardistes i considerats moderns. Així, sota l'aixopluc de l'opinió de Dalí, Miravittles es permetia també discrepar dels altres joves rebels i manifestar obertament que l'arquitectura de Lecorbusier representava la falsa modernitat enfront de la de Gaudí³⁴.

La segona via de connexió i influència del surrealisme en Jaume Miravittles es va produir a través de les seves estades a París. Com a membre d'Estat Català i per la seva participació en accions conspiratives contra la Dictadura primoriverista, Miravittles hagué de passar temporades a París, on va poder acostar-se als cercles intel·lectuals surrealistes, que, com ja s'ha assenyalat, s'aproparen al PCF durant els anys vint. En aquest sentit, Miravittles establí amistat amb Robert Desnos, el qual va trencar amb Breton abans que aquest fos bandejat pel PCF: Breton l'acusà de fer literatura sentimental a l'estil d'Apollinaire³⁵.

Així, el que es desprèn de les memòries de Miravittles és la radiografia d'un jove estudiant universitari amb moltes ganes d'introduir-se en tots els cercles intel·lectuals del moment i, lògicament, de fer-se un nom tant en l'àmbit cultural com en el polític. Des d'aquest punt de vista cal situar la seva adscripció al surrealisme, entre 1928-1929, amb l'abandonament d'Estat Català per formar part de la direcció del Partit Comunista Català: surrealisme, comunisme i separatisme constituïen els seus trets d'identitat per promocionar-se políticament i professionalment. Uns trets que serien els mateixos per al seu amic i íntim col·laborador dins del PCC, Daniel Domingo, Montserrat.

Durant els anys vint, si bé Jaume Miravittles va mantenir, gràcies a la protecció econòmica familiar, una vida de certa bohèmia a Barcelona i París i, fins i tot, realitzà estudis d'enginyeria industrial a la Universitat de Barcelona, en canvi Daniel Domingo Montserrat no ho va tenir tan fàcil. Domingo arribà a Barcelona l'any 1916 procedent de les terres tortosines. A la Ciutat Comtal va ser acollit pel seu cosí, el republicà Marcel·lí Domingo, que en els anys de la Segona República esdevindria ministre d'Agricultura i d'Instrucció Pública dels governs de coalició republicanosocialistes. Ara bé, Marcel·lí Domingo delegà les seves responsabilitats tutorials respecte al seu cosí Daniel en figures de la bohèmia republicana barcelonina, com ara Àngel Samblancat. En plena eufòria francòfila, com ja s'ha apuntat, Daniel Domingo abandonà Barcelona i s'allistà a la Legió Estrangera francesa per lluitar al costat dels aliats en favor de les petites nacionalitats oprimides i la democràcia. Tanmateix, Daniel Domingo creia que un cop acabada la Guerra les autoritats franceses el llicenciarien, cosa que no va succeir. El 1917 havia signat amb la Legió Estrangera un contracte per cinc anys i el 1919 volien destinar-lo al Marroc per

32. Cal tenir present que els anys trenta van ser els del primer pla quinquennal a l'URSS, pel qual es potencïa la figura del tècnic especialista, Raymond HUTCHINGS, *El desarrollo económico soviético 1917-1970. Historia y planificación*, Madrid, Istmo, 1973. Per al discurs tècnic i l'organització d'una societat dirigida pels tècnics a Catalunya, és útil el dossier dirigit per Jordi CASASSAS, Jordi CASTELLANOS i Francesc ROCA, «Intel·lectuals, tècnics i polítics (1901-1936)», a *Recerques*, núm. 14, Barcelona, Curial, 1983, p. 7-164.

33. Jaume MIRAVITLLES, *Més gent que he conegut*, Barcelona, Destino, 1981, p. 155-164.

34. Jaume MIRAVITLLES, *Gent que he conegut*, Barcelona, Destino, 1980, p. 207-214, i Enric UCÉLAY-DAL, «Le Corbusier i les rivalitats tecnocràtiques a la «Catalunya revolucionària»», Juan José LAHUERTA (ed.), *Le Corbusier y España*, Barcelona, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, 1997, p. 121-188.

35. Jaume MIRAVITLLES, *Gent que he...*, op. cit., p. 207-214.

36. Enric UCÉLAY-DA CAL, «Els enemics dels meus enemics: les simpaties del nacionalisme català pels «Moros»», *L'Avenç*, núm. 28, juny de 1980, p. 29-40. Per a una visió general de l'opinió pública espanyola envers la Guerra del Marroc, André BACHOUÏ, *Los españoles ante las campañas de Marruecos*, Madrid, Espasa-Calpe, 1988.

37. Daniel D. MONTERRAT, «Primer d'agost capitalista i primer d'agost proletari», *Treball*, 2 d'agost de 1930, p. 2. L'any 1929, a les planes d'*Ideari*, va mostrar-se crític amb l'obra d'Eric Maria Remarque, *Res de Nou al front de l'Oest*, en considerar-la un fals al·legat contra la Guerra: «Es presenta aquest llibre com una bandera contra la guerra i això és falsejar la moral del llibre. A l'Oest res de nou, és la guerra amb tots els seus lamentables bagatges. És un reportatge realista, fet per un temperament de petit burgès i que no cal profunditzar-lo molt per a descobri-hi l'alemany, tan patriota com el francès», *Ideari*, 1 de desembre de 1929, p. 16.

38. Baptista XURIGUERA, «França», *Treball*, 23 d'agost de 1930, p. 2.

39. *Ideari*, 1 de novembre de 1929, p. 1-2.

40. Que les idees pimargallianes formaven part del bagatge cultural i polític del PCC, primer, i del BOC, després, ho il·lustra l'opuscle de Jordi ARQUER, *De Pi i Margall al comunisme*, Barcelona, 1931.

tal de lluitar contra els rebels del Rif, precisament en la guerra que havia de significar el bateig com a periodistes antibel·licistes i filocomunistes de la generació d'intel·lectuals surrealistes dels anys vint. En conseqüència, Daniel Domingo va decidir desertar i tornà a Barcelona, on, professionalment, treballà de dependent i, políticament, s'apropà a l'Estat Català, fet que l'obligà a exiliar-se, a partir del 1923, a França. Com a conseqüència, igual que Miravittles, va estar en un París on els intel·lectuals surrealistes i el PCF criticaven les campanyes francoespanyoles al Marroc: la crítica a la Guerra del Marroc havia format part del discurs pacifista i de la cultura política de tota l'esquerra espanyola, el catalanisme d'esquerres i liberal i del mateix separatisme català³⁶.

Com en el cas de Henri Barbusse, l'experiència militar de la Gran Guerra i la crítica a la Guerra del Marroc van ser determinants en el discurs pacifista d'orientació comunista de Daniel Domingo Montserrat de final dels anys vint i principi dels trenta. Segons Domingo, la crisi social i econòmica, iniciada el 1929, procedia directament de la Gran Guerra, la qual qualificava de «sinistra», però que, malgrat tot, va aportar «un gran ensenyament»: la «revolució russa»; i puntualitzava que el proletariat errà en no declarar la vaga general l'agost del 1914. Finalitzava la seva reflexió afirmant que la Societat de Nacions només ajudava el rearmament que havia de conduir a una nova «guerra capitalista»³⁷. I és que Domingo se sentia enganyat i defraudat per haver participat en un conflicte que no va suposar ni la resolució del plet nacional català, ni la transformació democràtica del món. Igual de decebedor per a Domingo va ser el paper de la Tercera República francesa, que va aprofitar el tractat de pau de Versalles i la Societat de Nacions per rearmar-se militarment i guanyar territorialment zones a Alemanya. Per Domingo, l'eterna França republicana s'havia equiparat a l'imperial Alemanya, de tal forma que França deixà de ser, en el seu imaginari intel·lectual, la Pàtria de la Llibertat. Ara bé, la crítica del PCC a la República francesa permetia acusar els republicans francesos de ser tan colonialistes com, els denominats en la terminologia marxista, partits dretans i burgesos³⁸. De fet, als homes del PCC, la crítica als republicans francesos, els resultava útil per fer una crítica indirecta dels republicans catalans amb els quals competien per controlar, en una immediata apertura política a Espanya, els centres de poder de Catalunya. A partir d'aquest objectiu i amb la voluntat d'esdevenir l'única força d'esquerres del Principat en detriment dels partits republicans catalans, el Partit Comunista Català i la Federació Comunista Catalano-Balear del PCE s'uniren per formar, el 1930, el Bloc Obrer i Camperol (BOC).

Les contradiccions culturals i polítiques del BOC

La gran paradoxa del BOC va ser que va néixer com un partit rebel a la Tercera Internacional, però que, tanmateix, va seguir fil per randa les seves consignes sense estar-hi vinculat orgànicament. El BOC va pretendre substituir el PCE com a alternativa comunista i d'esquerres a Catalunya i Espanya. Ara bé, tot i que la Komintern era conscient de la feble implantació del PCE i del poc renom dels seus dirigents, no podien reconèixer el BOC malgrat la seva més forta implantació i carisma. Tot i així, els bloquistes no negaren la Unió Soviètica i la mantingueren com a nord polític i intel·lectual. Per això, quan la Tercera Internacional marcà les pautes culturals del Congrés de Kharkov, els bloquistes les assumiren com a pròpies, com si formessin part de la Komintern. En aquest sentit, Miravittles i Domingo no van dubtar a acceptar aquesta línia d'acció i, fins el 1933, van mantenir el control ideologicointel·lectual del BOC. De fet, procedents del PCC, temien ser marginats pels homes que entraren en el BOC des de la Federació Comunista Catalano-Balear del PCE i que, com en el cas de Joaquim Maurín, gaudien de gran carisma i de més cultura política marxista. Així, Miravittles esdevingué director de *Front*, mentre Daniel Domingo Montserrat exercia el mateix càrrec a *L'Hora*. Va ser així com els òrgans més importants de propaganda del BOC es van trobar en mans dels antics membres del PCC que participaven de la mística intel·lectual del surrealisme. A més, la coincidència de tots dos com a oradors en els mítings i la seva condició de veïns en el districte VI de Barcelona potencià una certa relació d'amistat que, en darrer terme, facilità la compenetració en els gustos culturals i en les directrius que haurien de seguir *Front* i *L'Hora*. De fet, durant 1928-1929, la posició dels separatistes comunistes catalans envers el surrealisme havia estat força contradictòria. Per exemple, a final del 1929, Daniel Domingo Montserrat i Jordi Arquer havien col·laborat intensament en la publicació cultural *Ideari*. Aquesta revista es declarava «sota el punt de vista d'esquerra republicana socialment democràtica, segons el magne programa de l'apostol Pi i Margall»³⁹. La definició desvetllava, en primer lloc, la situació política del moment: es parlava de la necessitat de buscar una entesa global de les esquerres catalanes per tal d'aprofitar la crisi de la Dictadura i propiciar la seva fi; una entesa possible perquè tant marxistes com republicans compartien elements comuns, com la seva herència política i cultural pimargalliana⁴⁰, i, d'altra banda, posava en evidència la relació estreta entre cultura, art i política, en la mesura que una publicació netament cul-

tural feia una declaració estrictament política. Per tant, *Ideari* era el paradigma de fins a quin punt tot projecte polític a Catalunya estava íntimament imbricat amb els temes culturals. Anteriorment, el projecte polític regionalista ja s'havia definit sota paràmetres fonamentalment culturals: el noucentisme reglamentava el paper dels catalans en la catalanització de Catalunya, tant en les formes de vida privada com en les laborals, culturals i polítiques. En aquest sentit, les esquerres catalanes, durant el primer terç del segle XX, van seguir el model regionalista com a via per aconseguir i mantenir la seva hegemonia a Catalunya. Per tant, el model noucentista, com a projecte de dirigisme polític i cultural, havia de ser ben patent en les esquerres catalanes, i, en conseqüència, havia de donar a les avantguardes un paper secundari o, si més no, gregari d'un projecte cultural adreçat al conjunt d'una població parcialment alfabetitzada. Òbviament, l'adopció explícita de les avantguardes i, en concret, del surrealisme, com a projecte cultural d'un partit, podia comportar una adhesió popular ínfima.

Les crítiques i les anàlisis artístiques i culturals de Daniel Domingo i Jordi Arquer a les planes d'*Ideari* recollien aquesta paradoxa. Per exemple, Arquer manifestava la seva predilecció per Salvador Dalí perquè no agradava als burgesos, ja que no era un artista *clàssic i de bon gust*, però al mateix temps considerava, amb una dura ironia, que les seves «excentricitats» i «sortides de to» «en un país normal sols haurien despertat alguna rielleta compassiva»⁴¹. El mateix Daniel Domingo feia una exaltació a *Ideari* de l'obra pictòrica d'artistes, com Rafael Benet o Bosch i Roger, que, tot i les seves inclinacions avantguardistes, no eren considerats uns rebels o uns filocomunistes o uns crítics amb les modes culturals *burgeses*⁴². I, certament, la coexistència d'avantguardisme i pedagogia política envers les masses va resultar impossible de mantenir: Domingo, per exemple, era un orador exaltat en els mítings del BOC i això agradava a la gent per les seves dosis de convicció política; ara bé, al final del míting, Domingo sempre passava als assistents (fonamentalment camperols tarragonins) la pel·lícula *Un chien andalou*. El que inicialment havia estat connexió política s'acabava convertint en una cridòria que obligava a interrompre el film⁴³.

La victòria de l'Esquerra Republicana de Catalunya a les eleccions municipals del 12 d'abril del 1931 i a les de Corts constituents del 28 de juny del mateix any accelerà un canvi de tendència del Bloc Obrer i Camperol en la seva política cultural. I és que l'ERC, una vegada va controlar les institucions d'autogovern, va assumir un estil polític i cultural de clara inspiració noucentista, que també ha estat batejat, posteriorment, com a «noucentisme de masses»⁴⁴: l'Esquerra va pretendre consolidar l'autonomia catalana a través de

l'absorció de les tradicions culturals preexistents i, tanmateix, recollint també tots els signes possibles de modernitat. Des del govern de la Generalitat, calia fer extensius al món de la cultura els valors del republicanisme avançat i de la justícia social: d'una banda, era necessari construir escoles i escolaritzar els nens catalans, i, de l'altra, calia demostrar que l'apertura política era també cultural i que, per tant, s'havia de donar pas als nous corrents artístics malgrat el seu elitisme. Evidentment, els nous corrents artístics i d'avantguarda no resultaven lucratis per a una institució pública, però sí que eren beneficiosos políticament. En conseqüència, el Bloc Obrer i Camperol es va trobar que, el 1931, no tan sols no havia aconseguit esdevenir el partit hegemònic de l'esquerra catalana, sinó que, a més, l'absorció dels avantguardismes per part de l'ERC els havia deixat sense discurs cultural propi. Per tant, el Bloc va decidir abandonar el surrealisme com a cultura proletària per tal d'adoptar altres vies de projecció cultural més populars. Una línia d'actuació que, d'altra banda, coincidia amb les consignes adoptades per la Tercera Internacional en el Congrés de Kharkov el 1930.

Contra la cultura burgesa: la negació del surrealisme

Certament, el Bloc va acabar per donar preferència, igual que els altres partits republicans i socialistes, a l'alfabetització i a la instrucció bàsica dels ciutadans com a via d'alliberament moral i social. Ara bé, el BOC, en adoptar aquests paràmetres sobre el que havia de ser la cultura proletària marcà diferències amb la resta de republicans, socialistes i anarquistes. Així, tot i que els bloquistes no van negar que els governs republicanosocialistes, en els anys 1931-1933, van fer esforços per concretar un ensenyament a l'abast de tothom, van consignar que la reforma republicana de l'ensenyament es portà a la pràctica a partir de valors burgesos fonamentats en el respecte de l'ordre i la família, i que bandejaven tota possibilitat de concretar una veritable educació i cultura popular⁴⁵.

En aquesta nova línia, el text senyera del Bloc Obrer i Camperol sobre el tema cultural va ser l'opuscle de Jaume Miravittles, *Contra la cultura burgesa*, publicat l'any 1931⁴⁶. Miravittles dissecà el projecte cultural d'ERC, el de la CNT i el surrealisme. A ERC li qüestionava el seu projecte cultural popular per ser estrictament *burgès* i posava com a exemple d'aquesta tendència l'Orfeó Català, el qual identificava amb el partit de Macià⁴⁷. A la CNT l'acusava d'haver creat una cultura popular que sovint assumia valors burgesos, que s'explicitaven bàsicament en el teatre i en la novel·lística llibertària⁴⁸. Finalment, pel que espec-

41. Jordi ARQUER, «Qualitats i defectes», *Ideari*, 16 de novembre de 1929, p. 5-7.

42. «Exposició Rafael Benet», ibídem, 16 de novembre de 1929, p. 12-13; «Exposició Bosch-Roger», ibídem.; i «L'Exposició Domingo», ibídem., 1 de setembre de 1929, p. 12.

43. Entrevista amb Xavier Domingo, Barcelona 14 de gener de 1989.

44. Enric UCÉLAY-DA CAL, *La Catalunya populista...*, op. cit., p. 121-134.

45. Joan VILA, «Els republicans catalanistes i Catalunya», *L'Hora*, 11 de març de 1931, p. 6; i Àngel ESTIVIL, «Republicans», ibídem, 19 d'abril de 1931, p. 1. Sobre la política educativa de la Segona República: Mercedes SAMANIEGO BONIEU, *La política educativa de la Segunda República durante el bienio azañista*, Madrid, CSIC, 1977; Antonio MOLERO PRADO, *La reforma educativa de la Segunda República española. Primer bienio*, Madrid, Santillana, 1977; i Claudio LOZANO SEIJAS, *La educación republicana 1931-1939*, Barcelona, Universidad de Barcelona, 1980.

46. Jaume MIRAVITLLES, *Contra la cultura burgesa*, Barcelona, Edicions de L'Hora, 1931.

47. Patricia GABANCHO, «L'exercici del poder cultural a Catalunya (II). La República i la Guerra», *L'Avenç*, núm. 53, octubre de 1982, p. 23-29.

48. Gonzalo SANTOJA, *La novela revolucionaria de quiosco (1905-1939)*, Madrid, El Museo Universal, 1993.

49. André BAREY, «La «Posició moral del surrealisme» de Salvador Dalí», *L'Avenç*, núm. 84, juliol-agost de 1985, p. 14-22.

50. Daniel D. MONTSERRAT, «Un film rus. Deu dies que trontollaren el món», *L'Hora*, 4 de febrer de 1931, p. 10-11. Era habitual entre la cúpula dirigent del BOC quedar a El Café de la Rambla per redactar *L'Hora* i després anar al cinema. La passió pel cinema es desvelà en el desig de Josep Rovira, futur dirigent del POUM, de convertir-se en director de cinema. Entrevista amb Maria Manonelles, Barcelona, 23 de febrer de 1989. A més, Francesc BONAMUSA, *El Bloc Obrer i Camperol...*, op. cit., p. 345-347.

51. Durant la Gran Guerra, Romain Rolland havia estat denostat pels intel·lectuals francòfils catalans i catalanistes per condemnar la Guerra. El 1931, Daniel D. Montserrat, voluntari a l'exèrcit francès a la Primera Guerra Mundial i crític amb el pacifisme de Rolland, permetia la publicació a *L'Hora* d'articles de l'intel·lectual pacifista francès com «Europa, eixampla el pit o mors», *L'Hora*, 25 de febrer de 1931, p. 5-6.

52. Pere SOLA, *Els ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya (1900-1939)*. *L'Ateneu Enciclopèdic Popular*, Barcelona, La Magrana, 1978, p. 97-122. Pel que fa a l'Escola Marxista, Víctor ALBA, *El marxisme a Catalunya 1919-1939. Vol. I: Història del BOC*, Barcelona, Pòrtic, 1974, p. 159-160 i 187-189.

ta al surrealisme, Miravittles hi constatava la militància de molts joves nacionalistes radicals marxistes del Principat, a causa del seu remarcable grau de subversió revolucionària cultural i política. En aquest sentit, Miravittles valorà positivament la conferència que el 1929 oferí Salvador Dalí a l'Ateneu Barcelonès i que va provocar la contrarietat dels seus benpensants socis, fossin dretans o de l'esquerra liberal: d'una banda, pel llenguatge del polèmic pintor, i, de l'altra, perquè va arremetre contra la societat burgesa al mateix temps que feia una clara defensa del comunisme⁴⁹. Malgrat tot, per l'autor, el surrealisme no era «l'arma moral del proletariat», ja que, per exemple, sobrevalorava activitats tan burgeses, segons Miravittles, com la masturbació. Sí que creia, però, que Dalí, com a intel·lectual, podia ocupar «a les planes de *L'Hora* un lloc preferent», cosa que no podia acceptar del surrealisme. La conclusió de Miravittles consistia, en síntesi, en el fet que existia una cultura proletària (que no era ni anarquista, ni republicana, adulterades totes dues per estigmes burgesos), i que l'havien de bastir les classes populars. Però Miravittles no indica clarament com havia de ser aquesta «cultura proletària». Novament, els models culturals de l'URSS, com el cinema de tesi, es perfilaven com el camí que calia seguir; així, Serguei M. Eisenstein esdevení el director senyera dels bloquistes⁵⁰. En el terreny literari, Breton i Crevel i el conjunt dels surrealistes foren substituïts per Henri Barbusse, Upton Sinclair, Ernest Toller, Bernard Shaw i Romain Rolland. El realisme socialista bandejava definitivament el surrealisme, fins i tot en les seves manifestacions cinematogràfiques: la ruptura de Miravittles amb Dalí es va fer efectiva⁵¹. Així, les activitats del BOC per crear la *vertadera* cultura proletària passaven simplement per l'educació de les masses com a arma de lluita revolucionària: l'alfabetització com a sinònim d'alliberament personal i social, igual que els projectes dels partits de l'*esquerra burgesa*. En aquest sentit, cal situar la feina dels bloquistes al si de l'Ateneu Enciclopèdic Popular i de l'Escola Marxista del BOC, a través dels quals van intentar construir una cultura marxista i proletària catalanista⁵².

Avantguarda i paradoxa

Per regla general, els avantguardismes a la Catalunya dels anys vint i trenta, com arreu del món, van patir notables contradiccions en les seves formulacions programàtiques. Cal tenir en compte que tot avantguardisme es presentava com la superació del passat, la innovació que permetria a una nova cultura començar de zero: semblava que no calgués posseir riqueses antigues o tenir un patrimoni arquitectònic, plàstic o literari que

reafirmés un ego nacional. Ans al contrari, ser modern significava menysprear tot el que estava caducat i construir una cultura cara al futur, que inclouria les masses. Les dificultats de fons van sorgir per la impossibilitat de trobar una recepta màgica que fes confluïr *alta cultura* amb alfabetització. Així, dintre de la revolució cultural, fos d'esquerres o de dretes, semblava que no hi havia altre remei que assumir el dirigisme vers les masses, ja fos imposant els corrents més experimentals dels anys vint o el renovat realisme i figurativisme dels anys trenta.

Així, els separatistes comunistes, primer des del Partit Comunista Català i després des del Bloc Obrer i Camperol, van actuar presoners de les seves obsessions i contradiccions per fer la revolució cultural catalanista. D'aquesta manera, el PCC i el BOC, formacions no vinculades orgànicament a la Unió Soviètica a través de la Tercera Internacional, van seguir, paradoxalment, les seves consignes. Per tant, entre 1928 i 1931, el PCC i el BOC van assumir el surrealisme com el vertader art revolucionari, en la mesura que era relativament consentit pel Partit Comunista Francès. Quan des de Moscou es condemnà el surrealisme per ser un «formalisme» i una clara demostració d'art burgès i els comunistes francesos abominaren dels postulats de Breton, els homes del BOC acceptaren que l'art proletari d'avantguarda era el cinema i, en concret, el realisme socialista. De fet, l'actitud del Bloc demostrava les indefinicions d'uns activistes polítics que, malgrat tot, no tenien una sòlida base cultural i que sabien ser fidels militants de partit disposats a acceptar qualsevol consigna útil per a la praxi política. Aquells amb ambicions polítiques i professionals, com Jaume Miravittles o Daniel Domingo, acabaren per abandonar el BOC el 1934 i ingressaren a l'Esquerra Republicana de Catalunya: tots dos esdevingueren funcionaris de la Generalitat i Miravittles es convertí, durant la Guerra Civil, en comissari de Propaganda de la Generalitat. La resta de membres del BOC, menys inquiets intel·lectualment, s'integraren el 1935 al Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM). En definitiva, molts dels corrents avantguardistes van sorgir en àmbits polítics allunyats i àdhuc crítics amb la Lliga Regionalista durant els anys deu i vint i amb l'ERC durant els anys trenta, però tots dos partits, en els anys que van governar, van poder integrar aquests grups oferint-los algun ajut institucional per a exposicions i àdhuc algun càrrec polític que, en molts casos, van ser acceptats pels teòrics «infants terribles» de l'avantguarda catalana. Des d'aquest punt de vista cal interpretar l'adopció o la vinculació al surrealisme de determinats joves separatistes comunistes catalans: va ser una forma de trobar un espai en els cercles intel·lectuals i polítics catalans que els servís de trampolí en la seva futura ascensió socioprofessional i política en la Catalunya dels anys trenta.